

## PHILIPS-“VERLAGERUNGSGERÄTE”



Gidi Verheijen

**Behalve zogenaamde “Verlagerungsgeräte” die op het chassis van de Philips 208U zijn gebaseerd, heeft Philips tijdens de oorlogsjaren ook nog “Verlagerungsgeräte” vervaardigd op basis van het chassis van andere modellen. Dat betreft het chassis van de Philips 203U, 204U,**

**656A, 656U, 789A, 625U en A52A. Dit artikel behandelt de modellen die op deze laatste chassis zijn gebaseerd en die in Nederland weinig bekendheid genieten.**

### Inleiding – Eerste opdracht (EVA-I; 1941)

Er is geen goed Nederlands woord voor de Duitse term “Verlagerungsgeräte”. We zouden de term kort kunnen omschrijven als “toestellen waarvan de productie is uitbesteed”.

Mijn derde en laatste artikel over de Philips 208U en daarvan afgeleide modellen behandelt o.a. de door Philips vervaardigde “Verlagerungsgeräte” die op het chassis van de Philips 208U zijn gebaseerd [1]. Tijdens de oorlogsjaren heeft Philips echter ook nog andere “Verlagerungsgeräte” geproduceerd en wel op basis van het chassis van de Philips 203U, 204U, 656A, 656U, 789A, 625U en A52A.

De reden voor deze productie was de behoefte aan radiotoestellen voor de export door Duitse

tie uit die tijd, ook op afstemschalen, in service-documentatie en in dagboeken van gevangenen van het Philips Kommando in Kamp Vught die enkele versies van de 208U-EVA bouwden [2]). Deze EVA-toestellen waren uitsluitend voor export vanuit Duitsland (en Oostenrijk) bestemd. De binnenlandse afzet van radiotoestellen lag in die landen vrijwel volledig stil. De behoefte aan toestellen voor binnenlands gebruik werd deels bevredigd door in Noorwegen (1942) en Nederland (1943) inbeslaggenomen toestellen naar het Duitse Rijk af te voeren (“Aktion Gebrauchtgerät”).

Voor meer details over de achtergrond van de productie van EVA-toestellen verwijs ik graag naar het genoemde laatste artikel over de 208U en een serie van drie artikelen in het Duitse tijdschrift Funkgeschichte [3].

De eerste opdracht voor de productie van “Verlagerungsgeräte” krijgt Philips in 1941. Die opdracht omvat 130.000 toestellen, gebaseerd op het chassis van de 203U, 204U, 655A, 655U en 789A.

### “Verlagerungsgeräte” 203U-EVA en 204U-EVA

In oktober 1941 komen in Eindhoven de eerste exemplaren van de 203U-EVA en 204U-EVA van de band. De laatste exemplaren worden in 1942 afgeleverd. Deze toestellen worden naar de grootte ook met “Zwergempfänger”, “Zwergsuper”, dwergontvanger of Pygmeë aangeduid.



- *Brandt S101MK (= 204U-EVA), gebaseerd op het chassis van een Philips 204U (links) en een gewone Philips 204U (rechts). Collectie: Torsten Stein (Duitsland) resp. Peter Roggenhofer † (Oostenrijk).*

en Oostenrijkse radiofabrikanten. Die fabrikanten beschikten namelijk niet over voldoende capaciteit voor de productie van die toestellen, omdat ze vrijwel volledig bezet waren met opdrachten voor de oorlogsvoering. Philips moest toen in dat tekort voorzien. De opdracht werd kortheidshalve aangeduid met EVA (= Export Verlagerungs Auftrag), een afkorting die we op veel plaatsen tegenkomen (behalve in correspon-

De Philips 203U en 204U hebben dezelfde kastjes. De behuizing van de EVA-toestellen wijkt daarvan af door de brede middenstijl aan de voorzijde met een ronde uitsparing voor het firma-logo van de opdrachtgever. Verder zijn alle EVA-toestellen uitgevoerd met aan de bovenzijde ventilatiegaten. De kastjes van de Philips-toestellen 203U en 204U hebben aanvankelijk geen ventilatie-openingen, later hebben

ze echter ook ventilatiegaatjes en nog weer later ventilatiesleuven (17 aan de bovenzijde en 4 aan de voet).

"Verlagerungsgeräte" o.b.v. 203U en 204U		
"Fabrikant"	203U-EVA	204U-EVA
Blaupunkt	ZGW641	ZGW641S
Brandt	S101ML	S101MK
Braun	L4642GW	K4642GW
Eumig	422GW/ML	422GW/MK
Graetz	54GW/ML	54GW/MK
Homy	637L	637LK
Ingelen	142L	142K
Opta Radio (Löwe)	609GW	612GW
Minerva	400	400K
Nora	GW410L	GW410K
TeKaDe	LES41GW	LES41GWK
Zerdik	Z637L	Z637LK

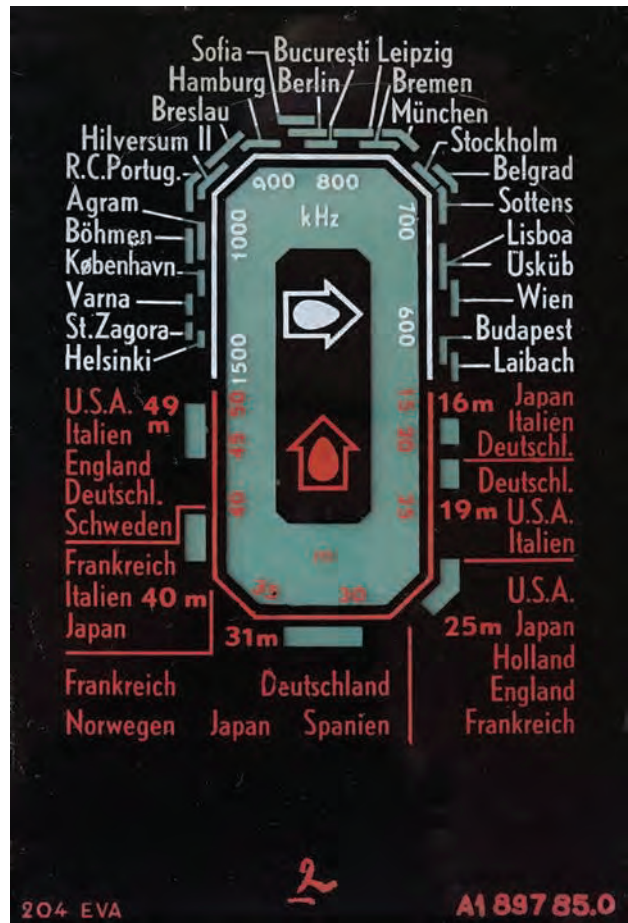
• Tabel 1.

Deze op de 203U en 204U gebaseerde EVA-toestellen zijn ook al vermeld in de artikelen over de Philips 203U (resp. 204U) en afgeleide modellen [4 en 5]. Ze zijn door de 12 deelnemende Duitse en Oostenrijkse radiofabrikanten geëxporteerd naar met name Zweden, Finland, Zwitserland en Zuidoost-Europa. In Nederland worden deze in Eindhoven gefabriceerde exporttoestellen daarom ook nauwelijks aangetroffen. Dat geldt zelfs voor Duitsland en Oostenrijk, waar deze exporttoestellen destijds niet zijn verkocht. Door de meer open grenzen van de laatste decennia is toch nog wel een redelijk aantal toestellen in Duitse (en Oostenrijkse) verzamelingen beland.

Hoewel de toestellen diverse bestemmingen hebben, zijn ze om praktische redenen door Philips toch allemaal met dezelfde afstemschaal uitgevoerd. De schalen dragen de schaalcode 203U-EVA en A1 897 84.0 resp. 204U-EVA en A1 897 85.0.

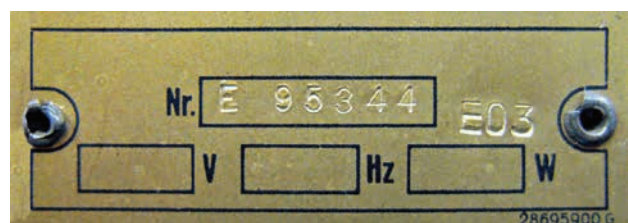
De afstemschalen zijn verder uitgevoerd met twee hoekige pijlen voor de aanduiding van de twee posities van de bandenschakelaar. Bij de Philips 203U en 204U zijn die pijlen ovaal van vorm. Verder ontbreekt het Philips-logo, want voor kopers moest verborgen blijven dat de toestellen niet door de Duitse of Oostenrijkse fabrikant, maar door Philips in Eindhoven zijn gebouwd.

In enkele gevallen (Opta Radio en Minerva) laten opdrachtgevers de schaal vervangen door een exemplaar dat aangepast is op hun exportbestemming.



• Afstemschaal van een 204U-EVA met het code-nummer A1 897 85.0. Het onderste deel van de schaal wordt normaal verborgen door de omliggende van de kast. Een Philips-logo ontbreekt en de pijlen voor de aanduiding van de twee posities van de bandenschakelaar zijn hoekig van vorm.

Ook de achterwand mag natuurlijk niet de herkomst van de toestellen onthullen. Om die reden brengt Philips daarop een typeplaatje aan met alleen maar een serienummer. Verder worden eventueel nog door de opdrachtgever aangeleverde "transfers" met de firmanaam en de type-aanduiding van het model en een Duits licentieplaatje gemonteerd.



• Neutraal Philips-plaatje op een Eumig 422GW/MK (= 204U-EVA), een toestel dat is gebaseerd op het chassis van een Philips 204U. Philips paste deze goudkleurige plaatjes toe bij zijn submerken (met name NSF) en bij opdrachten voor derden (zoals in dit geval).



- Achterwand van een Opta Radio (Löwe) 612GW (= 203U-EVA), een toestel gebaseerd op het chassis van een Philips 203U. Collectie: J. Gerbig (Duitsland).

### “Verlagerungsgeräte” 655A-EVA en 655U-EVA

Zoals in de inleiding opgemerkt, omvat de eerste opdracht voor de productie van 130.000 “Verlagerungsgeräte” niet alleen dwergontvangers (“Zwergsuper”) op basis van het chassis van de Philips 203U en 204U, maar ook de “Kleinsuper” 655A en 655U (en de “Mittelsuper” 789A).

De 655A is een wisselstroomontvanger uit 1940, geschikt voor de ontvangst van LG, MG en KG en uitgerust met de radiolampen ECH3, EF9, EBL1 en AZ1.

De 655U stamt uit hetzelfde jaar en is een universeelontvanger voor dezelfde banden met de radiolampen ECH3, EF9, CBL1 en CY1 plus de ballastlamp C1 of C9 (afhankelijk van de toegepaste netspanning). Beide toestellen zijn in een houten kast gebouwd. Voor de 655A-EVA en 655U-EVA moeten de 13 opdrachtgevers (zie tabel) echter zelf een houten kast (plus achterwand) aanleveren, uitgaande van de door Philips te verstrekken maatvoering. Tegen het einde van 1941 zijn nog niet alle noodzakelijke kasten aangeleverd en begint Philips alvast met de bouw van 650 chassis 655U-EVA voor de Oostenrijkse fabrikant Minerva, die behalve de bouw van de kast ook zelf de inbouw van het chassis voor zijn rekening neemt. Daarnaast slaagt Philips erin in dat jaar ook nog enkele duizenden stuks 655A-EVA te bouwen voor die opdrachtgevers die tijdig kasten hebben aangeleverd. De rest van de opdracht van in totaal tienduizenden stuks wordt begin 1942 afgehandeld.



“Verlagerungsgeräte” o.b.v. 655A en 655U		
“Fabrikant”	655A-EVA	655U-EVA
Blaupunkt	KW741	KGW741
Brandt	S201WK	S201GWK
Braun	4742W	4742GW
Eumig	432W	432GW
Graetz	55W	
Horny	737A(S)	
Ingelen	342W	342GW
Opta Radio (Löwe)	1965W	1965GW
Minerva		424GW
Nora		GW610
TeKaDe	KES41WK	KES41GWK
Telefunken	174WK	174GWK
Zerdik	Z737A	

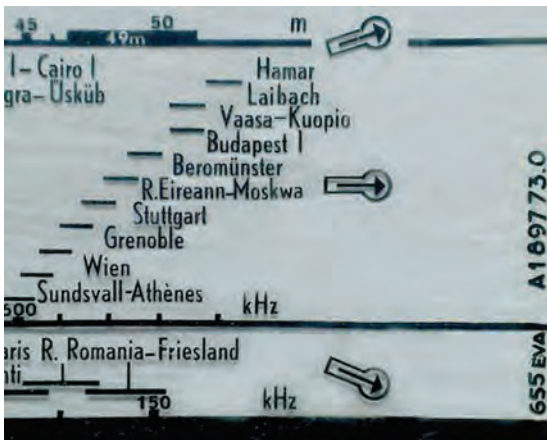
- Tabel 2.

- Links een gewone Philips 655A, in het midden een Blaupunkt KW741 (= 655A-EVA) en rechts een Telefunken 174WK (= 655A-EVA). De door Blaupunkt en Telefunken aangeleverde kasten hebben wel dezelfde maatvoering als de Philips 655A, maar onderscheiden zich in de uitvoering daar duidelijk van. Collectie: Piet Blaas, Herbert Börner (Duitsland) resp. Timo Rantasaari (Finland).

Ook bij de 655A-EVA en 655U-EVA ontbreken sporen van de echte herkomst van de toestellen. Op het chassis treffen we het bekende neutrale goudkleurige (of ook wel een zwart-wit) typeplaatje met alleen maar een serienummer aan. Soms is dat plaatje ook nog op de achterwand te vinden.

De afstemschalen van de 655A-EVA en 655U-EVA zijn, om praktische redenen, identiek voor alle opdrachtgevers en houden geen rekening met de verschillende exportbestemmingen van deze toestellen. Aan de rechter kant van de schaal, maar verborgen door de omlijsting van de kast, staat de schaalinformatie: de identifica-

tie "655 EVA" en het codenummer "A1 897 73.0". Ik heb maar één toestel met een afwijkende schaal gevonden: een Horny 737A. De herkomst van die schaal is mij onbekend.



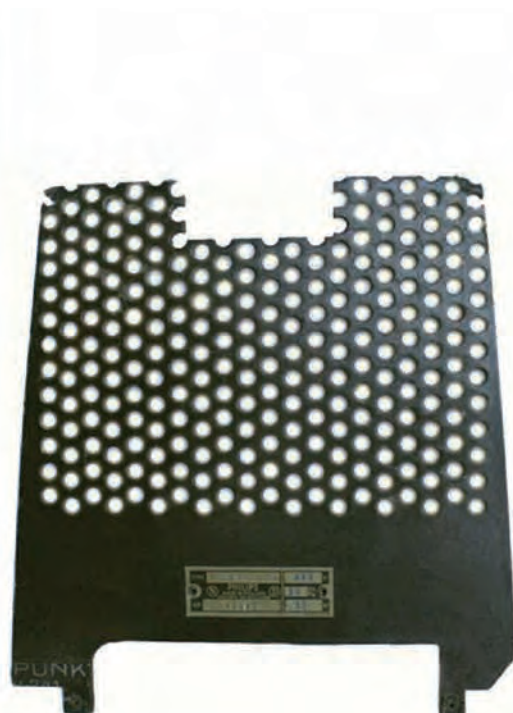
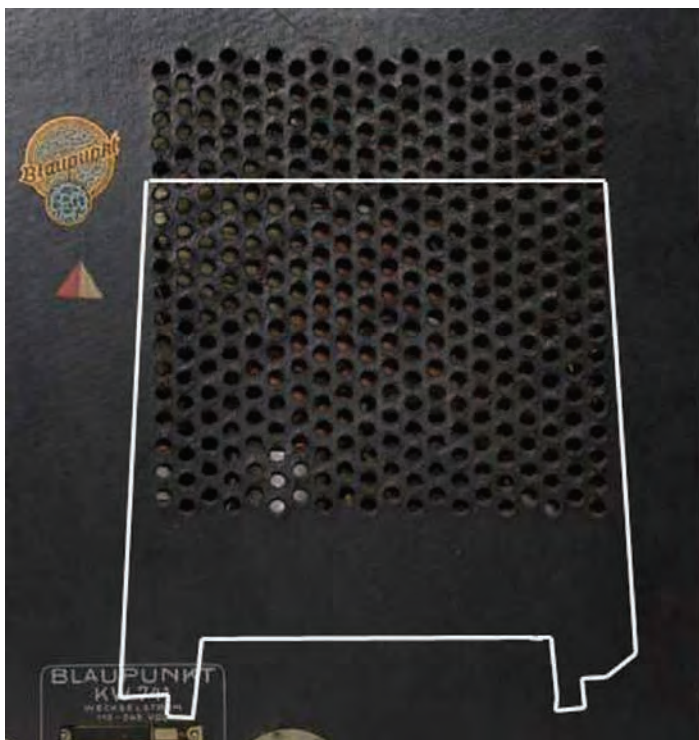
- *Rechterdeel van de afstemschaal van een 655A-EVA met op de rand de identificatie "655 EVA" en het codenummer "A1 897 73.0".*

Bij de bevrijding van het zuiden in september 1944 is Philips nog steeds actief met de vervaardiging van "Verlagerungsgeräte". Enkele opdrachtgevers ontvangen later compensatie voor wel betaalde maar nog niet uitgevoerde opdrachten. Bij de bevrijding heeft Philips nog voorraden van niet verwerkte onderdelen, zoals aangeleverde kasten en achterwanden. Philips beschikt dan ook nog over niet verwerkte achterwanden voor de Blaupunkt KW741.



- *Door Telefunken geleverde achterwand van een Telefunken 174WK (= 655A-EVA). Collectie: Timo Rantasaari (Finland).*

Waarschijnlijk als gevolg van materiaalgebrek gebruikt Philips die achterwanden om daaruit een achterwandje voor het naoorlogse toestel de Luistervink (Philips 37A) te snijden. In verzamelingen zijn meerdere exemplaren van de Luistervink met een dergelijk achterwandje te vinden, waarop de letters "PUNKT" en een deel van de type-aanduiding "W741" zichtbaar is. Het is zeker dat het hier gaat om de achterwand van de KW741. Philips heeft tijdens WO II namelijk ook wel de Blaupunkt-modellen KGW741 en MW741 gebouwd, maar de gaatjesstructuur van de achterwanden daarvan past niet bij de gaatjes in de achterwanden op de Luistervink.



- *Links het rechter deel van de achterwand van een Blaupunkt KW741 (= 655A-EVA) met daarop met witte lijnen aangegeven hoe de achterwand voor een Luistervink daaruit is gesneden. Rechts de uitgesneden achterwand van een Luistervink met linksonder nog juist restanten zichtbaar van de belettering van de Blaupunkt KW741. Er zijn ook exemplaren van de Luistervink waarbij de belettering van de Blaupunkt KW741 zich aan de binnenzijde van de achterwand bevindt.*

**“Verlagerungsgerät” 789A-EVA**

De “Mittelsuper” 789A-EVA maakt deel uit van de eerste opdracht aan Philips voor de levering van 130.000 toestellen voor export door Duitse en Oostenrijkse fabrikanten.

De op het chassis van de Philips 789A gebaseerde toestellen zijn wisselstroomtoestellen voor de ontvangst van LG, MG en KG en uitgerust met de radiolampen ECH3, ECH4, EBL1, AZ1 en het afstemoog EM1. De kast is van hout en net als bij de “Kleinsuper” moeten de opdrachtgevers de kasten en achterwanden aanleveren, op basis van een door Philips verstrekte maatvoering. Het uiterlijk van de toestellen is daarvoor per opdrachtgever nogal verschillend.

De productie en aflevering van deze toestel-



- Door Opta Radio (Löwe) geleverde achterwand voor een 2367W (= 789A-EVA). Door de opening in de achterwand is nog net het goudkleurige, neutrale Philips-plaatje met serienummer te zien. Collectie: J. Gerbig (Duitsland).



- Links een gewone Philips 789A, in het midden een Blaupunkt MW741 (= 789A-EVA) en rechts een Opta Radio (Löwe) 2367W (= 789A-EVA). De door Blaupunkt en Löwe aangeleverde kasten hebben wel dezelfde maatvoering als de Philips 789A, maar onderscheiden zich in de uitvoering daar duidelijk van. Collectie: Henk Kloosterman, Werner Wussow (Duitsland) resp. J. Gerbig (Duitsland).

len vinden plaats in 1942. In totaal zijn er 10 opdrachtgevers (zie tabel 3).

“Verlagerungsgerät” o.b.v. 789A	
“Fabrikant”	789A-EVA
Blaupunkt	MW741
Brandt	S301WK
Horny	837A
Ingelen	442W
Opta Radio (Löwe)	2367W
Mende	MS280W
Nora	W710
TeKaDe	MES41WK
Telefunken	175WK en 375WK
Zerdik	Z837A

- Tabel 3.

De meeste afstemschalen zijn uniform uitgevoerd en tonen aan de rand rechts, achter de omlijsting van de kast, de identificatie “789 EVA” en het codenummer “A1 897 80.0”.

Enkele opdrachtgevers vervangen de schaal echter door een schaal die is afgestemd op hun specifieke exportbestemming.

**Tweede opdracht (EVA-II; 1942)**

Terwijl Philips druk bezig is met de voorbereidingen voor de productie van toestellen die op de chassis van de 203U, 204U, 655A, 655U en 789A zijn gebaseerd, onderzoekt de Duitse VPS, namens de Duitse en Oostenrijkse radiobranche, de mogelijkheden voor verdere uitbesteding van de productie voor exporttoestellen (VPS = Vorprüfstelle Rundfunk-Geräte und Einzelteile-Industrie der Prüfungsstelle Elektroindustrie in Berlijn). Hiertoe worden fabrieken in Hongarije, Slowakije, Joegoslavië, Zwitserland en Italië benaderd. Orion in Boedapest (Hongarije) is lang een serieuze kanshebber, maar uiteindelijk vallen alle kandidaten af, meestal omdat ze maar een beperkte capaciteit ter beschikking hebben. Het eind van het liedje is dat Philips in juli 1942 de opdracht krijgt voor een tweede tranche (EVA-II genoemd) van 130.000 toestellen voor export door de Duitse radiofabrikanten in 1943. Na veel discussies wordt besloten tot de bouw van toestellen op basis van de chassis van de 208U, 625U, A52A en de 611B.

De toestellen op basis van de chassis van de 208U (oude en nieuwe uitvoering) zijn al behandeld in het derde deel van de artikelenserie over de Philips 208U en afgeleide modellen en blijven daarom hier buiten beschouwing [1].

**“Verlagerungsgerät” 625U-EVA**

De “Mittelsuper” Philips 625U is een universeeltoestel, geschikt voor netvoeding met wis-



- Links een gewone Philips 625U, in het midden een Telefunken 365GWK (= 625U-EVA) en rechts een Horny 343U (= 625U-EVA). De door Telefunken aangeleverde kast heeft wel dezelfde maatvoering als de Philips 625U, maar is duidelijk anders. De kast van Philips-dochter Horny is gelijk aan de Philips-kast. Collectie: Harry Huysentruyt (België), Viktor Kaverin (Rusland) resp. Alois Steiner (Oostenrijk).

selspanning of gelijkspanning, ingericht voor de ontvangst van de MG, LG en KG en uitgerust met de radiolampen UCH4, UF9, UBL1 en UY1N. De 625U-EVA is in elk geval in Eindhoven en Leuven (B) gefabriceerd en mogelijk ook in Pancewo (Joegoslavië). Voor dat laatste heb ik evenwel geen bevestiging, in de vorm van toestellen in verzamelingen, gevonden.

Zeker 7 radiofabrikanten (zie tabel 4) hebben de 625U-EVA in 1943/1944 als model gevoerd. Van de Mende 269GW zijn geen exemplaren in verzamelingen aangetroffen (wel een fabrieksfoto). De Horny 343U, Ingelen 420GW, Opta Radio (Löwe) 1875GW, Mende 269GW en Siemens 32GW zijn in dezelfde kast ingebouwd als de Philips 625U. Sachsenwerk (431GWK) en Telefunken (365GWK) hebben hun eigen kast en achterwand aangeleverd. Van de Siemens 32GW is alleen een bedieningsinstructie bekend.

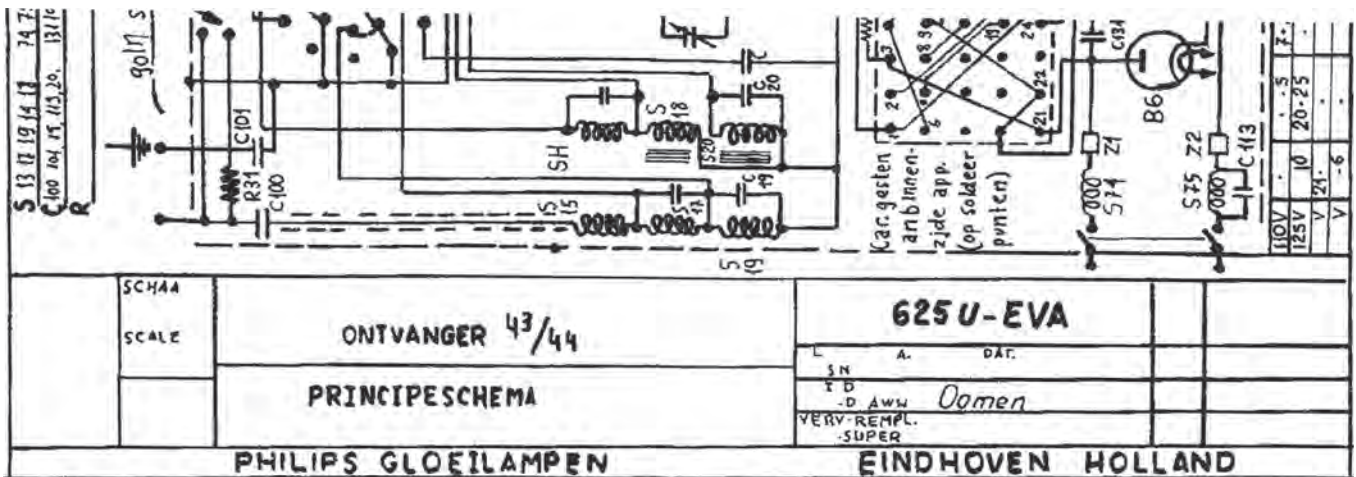
"Verlagerungsgerät" o.b.v. 625U	
"Fabrikant"	625U-EVA
Horny	343U
Ingelen	420GW
Opta Radio (Löwe)	1875GW
Mende	269GW
Sachsenwerk	431GWK
Siemens	32GW
Telefunken	365GWK

• Tabel 4.

Voor zover mijn waarnemingen reiken zijn de afstemschalen van alle toestellen 625U-EVA hetzelfde. Aan de onderrand van de schaal staat de identificatie "625U-EVA" en het codenummer "A1 898 77.2".

De 625U-EVA is het enige "Verlagerungsgerät" waarvan ik ooit Philips-servicedocumentatie heb gezien.

- Uitsnede uit de Philips-servicedocumentatie van het 625U-EVA-schema. Philips-servicedocumentatie van andere "Verlagerungsgeräte" dan de 625U-EVA is de auteur onbekend. Wel zijn er schema's van de meeste "Verlagerungsgeräte" opgenomen in de bekende Duitse schemaboeken.



**“Verlagerungsgerät” A52A-EVA**

De Philips A52A is, net als de 789A en 625U, een zogenaamde “Mittelsuper” en ingericht voor de ontvangst van LG, MG en KG. Dit model is echter uitgerust met de radiolampen ECH3, ECF1, EBL1 en AZ1 en in de Philips-fabriek in Suresnes (Frankrijk) gefabriceerd. Dat laatste geldt overigens ook voor de “Verlagerungsgeräte” A52A-EVA.



• Neutraal Philips-plaatje op het chassis van een Opta Radio (Löwe) 156W (= A52A-EVA), gefabriceerd in de Philipsfabriek in Suresnes (F).



• Links een gewone Philips A52A, in het midden een Telefunken 364WK (= A52A-EVA) en rechts een Opta Radio (Löwe) 156W (= A52A-EVA). De door Telefunken en Löwe aangeleverde kasten hebben wel dezelfde maatvoering als de Philips A52A, maar zijn duidelijk anders van uitvoering. Collectie: Robert Lozier (USA), Martin Steyer (Duitsland) resp. Reinhard Hopfe (Duitsland).

Minstens 6 opdrachtgevers voeren in 1943/1944 de A52A-EVA (zie tabel 5).

Hornyphon, Siemens en Minerva maken gebruik van de Philips-kast, maar Opta Radio (Löwe), Saba en Telefunken leveren een eigen kast aan.

“Verlagerungsgerät” o.b.v. A52A	
“Fabrikant”	A52A-EVA
Horny	443A
Minerva	435W
Opta Radio (Löwe)	156W
Saba	503W
Siemens	33W
Telefunken	364WK

• Tabel 5.

De afstemschalen zijn voor alle opdrachtgevers gelijk en tonen aan de onderrand links de identificatie A52 en rechts het Franse codenummer “FK 902 46”.



• Typeplaatje op de achterwand van een Opta Radio (Löwe) 156W (= A52A-EVA).

**“Verlagerungsgerät” 611B-EVA**

De Philips 611B is een batterijtoestel voor de ontvangst van de LG, MG en KG en voorzien van de radiolampen DK21, DF21, DAC21 en DL21.

Van op de Philips 611B gebaseerde toestellen heb ik in verzamelingen geen exemplaren kunnen traceren. Toch is het vrijwel zeker dat de 611B-EVA voor meerdere opdrachtgevers is geproduceerd. Een Philips-document vermeldt het algemene model 611B-EVA [6] en in het Siemens-archief heb ik de bedieningsinstructie van de op de 611B gebaseerde Siemens 32B aangehouden.



• De gewone Philips 611B. Collectie: Jean-Louis Heyd (Frankrijk).

  
**SIEMENS**  
**RADIO**

## Siemens 32 B

### Batterie-Empfänger

#### BEDIENUNGSANLEITUNG

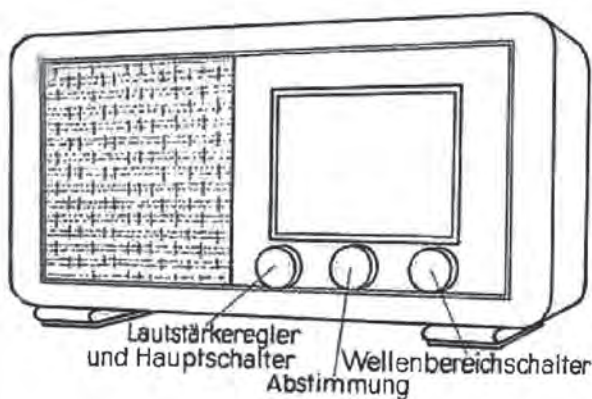


Bild 1

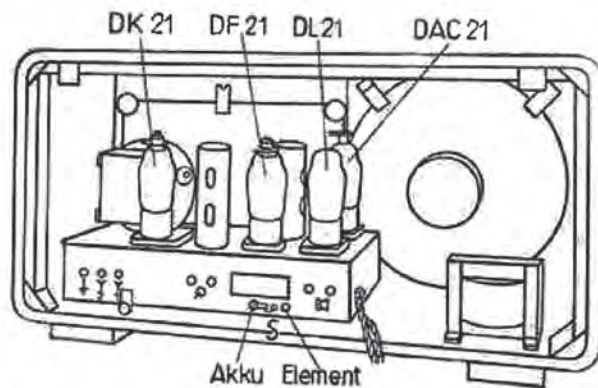


Bild 2

- Uitsnede uit de bedieningsinstructie van de Siemens 32B (= 611B-EVA), gebaseerd op de Philips 611B.

Zeer waarschijnlijk zijn ook de Horny 343B en de Ingelen 410B op de Philips 611B gebaseerd.

#### Slotopmerkingen

Gedurende lange tijd heerste, met name bij Duitse verzamelaars, de overtuiging dat de hiervoor behandelde "Verlagerungsgeräte" door Duitse en Oostenrijkse fabrikanten zijn gefabriceerd, o.b.v. een licentie van Philips. Geleidelijk begint die misvatting te verdwijnen.

Er zijn sterke aanwijzingen dat er nog meer "Verlagerungsgeräte" hebben bestaan dan hiervoor opgevoerd. Bronnen daarvoor zijn o.a. een Philips-Apparatentypenlijst uit 1955 [7], een brief van de Noorse Rijkscommissaris aan het Duitse Ministerie voor "Volksaufklärung und Propaganda" [8] en een Kroatisch document over vanuit het Duitse Rijk in Joegoslavië geïmporteerde radiotoestellen [9].

In diverse bronnen worden "Verlagerungsgeräte" gemeld van radiofabrikant Stassfurt, met dezelfde type-aanduiding als die van TeKaDe. Die Stassfurt-toestellen hebben echter nooit bestaan en zijn vrijwel zeker abusievelijk het resultaat van wat we vandaag een knipplak-actie zouden noemen.

#### Referenties

- [1] Gidi Verheijen, "Philips 208U en afgeleide modellen - Deel 3", RHT 170, september 2019
- [2] Gidi Verheijen, "De productie van radiotoestellen en radiolampen in Kamp Vught", RHT 140, maart 2012
- [3] Gidi Verheijen, Funkgeschichte 234, 235 en 236, augustus, oktober en december 2018
- [4] Gidi Verheijen, "Philips 203U en afgeleide modellen", RHT 164, maart 2018
- [5] Gidi Verheijen, "Philips 204U en afgeleide modellen", RHT 165, juni 2018
- [6] Historisches Archiv Deutsches Technikmuseum Berlin, Telefunken Archief, I.2.60C, dossier 7567, Deel 2, p. 52-53
- [7] Historisches Archiv Deutsches Technikmuseum Berlin, Telefunken Archief, I.2.60C, dossier 7351
- [8] Bundesarchiv Berlin, Archief R55, dossier 20683, document 140, brief van Rijkscommissaris van Noorwegen aan de Minister voor "Volksaufklärung und Propaganda"
- [9] Kroatisch document: Zakoni Zakonske Odredbe I Naredbe, Knjiga XL. (Svezak 391.-400.), uitg. A. Mataić, Zagreb 1943